

Radivoj Stepanov
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
steprs@eunet.rs

UDC 340.12
340.12(430):929 Gustav Radbruch
165.731:34
Originalan naučni rad

RADBRUHOVO JUSNATURALISTIČKO PREVLADAVANJE PRAVNOG POZITIVIZMA

Nemačka pravna misao dala je u XX veku pravna imena svetskog ugleda. Bili su to Emil Lask, Hans Kelzen, Maks Veber, Karl Šmit, Niklas Luman, Artur Kaufman, Ernst Eduard Hirsch i drugi. Svi oni ostavili su značajan trag u teoriji, sociologiji i filozofiji prava. I svi su oni imali veoma osobene, za istoričare prava zanimljive, lične biografije i sudbine u svom profesionalnom i javnom životu. U toj je plejadi velikih pravnika (minulog stoleća) i Gustav Radbruch (G. Radbruch, Libek, 1878 – Hajdelberg, 1949) koji je nakon teških lomova u pravničkom i društvenom životu Nemačke od dolaska nacista na vlast, napravio potpuni obrat u svojoj filozofiji prava kroz svoj čuveni pravno-filozofski spis: “Pet minuta filozofije prava” (1945). Radbruch je zapravo potpuno doveo u pitanje rigidan pozitivistički princip da “i najpodlije pravo važi sve dok je na snazi” pozivom na jusnaturalistički princip pravde u “nadzakonskim pravu”.

Ključne reči: Gustav Radbruch, “Pet minuta filozofije prava”, pravni pozitivizam, jusnaturalizam, pravo, pravda

Pravnička biografija Radbruha. - Gustav Radbruch je rođen u protestantskoj porodici u burno vreme nemačkog ujedinjenja, nastajanja “Drugog nemačkog rajha” i stvaranja čuvenog Bizmarkovog¹ “socijalnog i radnog zakonodavstva”. Stvaranje jedinstvene Nemačke Bizmark je sprovodio nepokolebljivom logikom “snage krvi i čelika” i Radbruchovo odrastanje proteklo je u složenim zbivanjima tzv. čelične epohe i stvaranja “gvođenog sistema Nemačke”. Ni kasnije, kao ugledan nemački pravnik, univerzitetski profesor i “carevinski ministar”, nije živio u blagorodnim društvenim i političkim prilikama. U godinama pod Hitlerom,² kroz (svoje) lično, porodično i

1 Otto Eduard Leopold von Bismark-Schömhause (1815-1898), kancelar Pruske i ujedinjene Nemačke 1862-1890. godine.

2 Adolf Hitler (1889-1945), nemački političar, kancelar (od 1934) s diktatorskim ovlašćenjima,

profesionalno iskustvo, Radbruch je pretrpeo teške godine nacističkog pirovanja nad pravom i pravdom, varvarskog kršenja elementarnih ljudskih prava, privatnog vlasništva i pravne sigurnosti. Skinut je sa katedre na fakultetu i dodeljena mu je uloga bibliotekara. Ipak, dočekao je pad zloglasnog “Trećeg rajha”. O primerima nečovečnosti tog totalitarnog, fašističkog režima izneo je svoj sud u posleratnim pravno-filozofskim spisima.

Radbruch se u Libeku školovao u “Katarineumu” gde je kao *primus omnium* maturirao. Njegovi školski drugovi bili su Erich Mihzam³ i Tomas Man.⁴

Iako je bio sklon “lepim umetnostima” (schönen Künsten), Radbruch se po očevoj želji “okrenuo” studijama prava i pravnih nauka u Minhenu, Lajpcigu i Berlinu. Državni ispit iz prava položio je 1901. godine u Berlinu. Kao pravnik usavršava se kod poznatog nemačkog reformatora krivičnog prava Franca fon Lista (Franz von Liszt, 1851-1919).⁵ Doktorsku tezu iz filozofije krivičnog prava koja glasi: *Učenje o adekvatnom uzroku (Die Lehre von der adäquaten Verursachung)* odbranio je 1902. godine, a 1903. habilitirao je na raspravi: *Pojam činidbe u njegovom značenju za krivičnopravni sistem (Der Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem)* i postao privatni docent na Pravnom fakultetu Ruprecht-Karls-univerziteta (Ruprecht-Karls-Universität) u Hajdelbergu. Svoj prvi udžbenik: *Uvod u pravnu nauku (Einführung in die Rechtswissenschaft)* objavio je 1910. a nekoliko godina docnije objavio je knjigu *Osnovi pravne filozofije (Grundzüge der Rechtsphilosophie, 1914)*.

U Hajdelbergu G. Radbruch ulazi u krug viđenih intelektualaca kojem pripada: utemeljivač opšte sociologije i pravni sociolog M. Veber (Maximilian Carl Emil Weber, 1864-1920) koji je, takođe, predavao u Hajdelbergu, A. Kronfeld (Arthur Kronfeld, 1886-1941) poznati nemački psihijatar, O. Majerhof (Otto Fritz Meyerhof, 1884-1951) istaknuti nemački fizičar i biohemičar, L. Nelzon (Leonard Nelson, 1882-1927) pedagog i politički angažovani filozof u oblasti logike i etike, mladi

vođa Nacionalsocijalističke radničke partije i nacističke Nemačke od 1933. do 1945. godine.

- 3 Erich Kurt Mühsam (1878-1934), politički aktivista, anarhista, publicista i književnik koga su ubili nacisti.
- 4 Thomas Mann (1875-1955), nobelovac, esejista i romanopisac, filantrop i socijalni kritičar, deklarisan anti-fašista, koji se pred grubim i otvorenim pretnjama nacionalsocijalizma sklonio u Švajcarsku.
- 5 U svom čuvenom “Marburškom programu” iz 1882. godine F. v. List je “insistirao na jednoj specijalno preventivno orijentisanoj reformi sistema krivičnopravnih sankcija” (A. Eser).

književnik E. Blas (Ernst Blass, 1890-1939), koji je pripadao ranom ekspresionizmu, a za je čije novine – “Argonaut”⁶ – G. Radbruch povremeno pisao kolumne. Preko prijatelja iz “badenskog kruga” Radbruch je povezan i sa K. Jaspersom (Karl Theodor Jaspers, 1883-1969) uglednim psihijatrom koji je širom kulturne javnosti Nemačke poznat kao filozof, posebno po delu: *Pitanje krivice (Die Schuldfrage, 1946)*. Pod snažnim uticajem ovog “hajdelberškog intelektualnog kruga” G. Radbruch se uključio u pokret preporoda filozofije prava koji je s početka XX veka označen kao “Povratak Kantu” (“Zurück zu Kant”). Taj pokret predstavlja sintezu prirodno-istorijskog i racionalističkog pristupa stvarnosti, a na području filozofije prava on se ispoljava kao pokušaj prevladavanja pozitivizma u svim njegovim ograničavajućim osobinama.

Uprkos izboru za vanrednog profesora na Pravnom fakultetu u Hajdelbergu, Radbruch za to zvanje nije dobio potvrdu državnih prosvetnih vlasti. Zbog toga prelazi na Univerzitet u Kenigsbergu gde je predavao Krivično pravo, Krivični sudski postupak i Filozofiju prava.

I pored činjenice da je bio univerzitetski profesor, Nemačka šalje G. Radbruha na Zapadni front (Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 111) u I sv. ratu, (od 1915. do 1918.), gde je i ranjen. Nemačka soldateska isto je postupila i prema pravnom filozofu Emilu Lasku koji se nije vratio iz rata. Nakon što se I sv. rat završio, Radbruch preuzima katedru na Pravnom fakultetu u Kilu. Tamo G. Radbruch ozbiljno „ulazi“ u politiku i postaje član Socijaldemokratske partije Nemačke. Postao je poslanik 1920, a godinu dana kasnije i ministar pravde. U svojstvu „carevinskog ministra“ dao je značajan doprinos na izradi projekta novog nemačkog krivičnog zakona. Radbruch je u svojoj ličnosti kao profesor filozofije prava, kao političar i kao intelektualac objedinjavao izuzetnu snagu i imaginaciju da kreira jednu modernu koncepciju krivičnog zakona Nemačke u vreme (postojanja) Vajmarske Republike. Njegov Naert krivičnog zakona „raskinuo je sa mnogim tradicionalnim tabuima, pre svega zalagao se za ukidanje smrtne kazne i za poseban tretman ‘učinioca iz ubeđenja’“ (A. Eser). Raspuštanjem Rajshtaga krivičnopravna reforma Vajmarske Republike i zakonodavni projekat G. Radbruha propali su sa njom zajedno.

Nakon kratkog vremena provedenog u politici, Radbruch se vraća predavanjima i Univerzitetu. Obnavlja izdanja svojih ranije objavljenih knjiga i postaje redovni profesor u Hajdelbergu 1926. godine. Godine 1932. objavljuje

6 U grčkoj mitologiji “argonauti” su junaci koji su otplovili u Kolhidu da bi pronašli “zlatno runo”. Ime su dobili po lađi Argo.

svoju najznačajniju i najpoznatiju pravno-filozofsku studiju: *Filozofija prava* (*Rechtsphilosophie*). Godine 1935/36. boravio je na Univerzitetu u Kembridžu (Engleska) gde je pripremio iscrpnu raspravu o engleskom pravu: *Duh engleskog prava* (*Der Geist des englischen Recht*).

Nakon dolaska Hitlera na vlast, G. Radbruch je uklonjen iz nastave. I pored toga što je bio carevinski ministar pravde u Vajmarskoj Republici, što je predstavljao ugledno profesorsko ime (kojeg je „pratila reputacija neokantovca“), našao se na udaru opskurnog fašističkog režima. Tada dobija brojne pozive da pređe na druge ugledne univerzitete u Švajcarsku i SAD, ali on prihvata da živi u osami, izolovan od javnog i političkog života, „daleko od očiju“ strukovne javnosti, u univerzitetskoj biblioteci u Hajdelbergu. Tu nastavlja svoja istraživanja istorije nemačkog krivičnog prava i priprema monografiju o velikom krivičaru A. fon Fojerbahu (1775-1833).⁷

Posle rata, 1945. „vraćen“ je na položaj dekana Pravnog fakulteta u Hajdelbergu i postaje član Akademije nauka u Berlinu. Nekoliko dana nakon svog 71 rođendana (21. nov.) G. Radbruch je iznenada preminuo u Hajdelbergu 23. nov. 1949. godine.

Njegov rukopis „Pet minuta filozofije prava“ (1945) pridodat docnije njegovoj knjizi „Filozofija prava“ i posle više od pola veka privlači interes pravnih istoričara, otklanja ne samo zaborav sa Radbruchovog imena, već skreće pažnju na aktuelnost njegovog filozofskog dela i pravnog učenja, naročito u onim sredinama i vremenu kad su pravne vrednosti sistemski ignorisane i poremećene..

Filozofija prava. „Pet minuta filozofije prava“ – U posleratnom razdoblju G. Radbruch je objavio četiri kraća pravno-filozofska rada. Svi ovi radovi zajedno, predstavljaju jedan kritički korpus ne samo pozitivističke filozofije prava već i totalitarne političke strukture postvajmarske Nemačke.

Prvi, najznačajniji, najpoznatiji i najviše analiziran posleratni Radbruchov tekst nosi naziv *Pet minuta filozofije prava*, a napisan je 1945. godine, tek što su ratne trube utihnule. Drugi njegov rad pod naslovom *Nove partije – novi duh* napisan je

7 Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach bio je nemački naučnik na polju prava (deutscher Rechtsgelehrter), osnivač moderne nemačke nauke krivičnog prava i tvorac Krivičnog zakona Bajerna iz 1813. godine. U Jeni 1792. godine započinje najpre studije filozofije a potom i prava, da bi već 1802. godine stekao vanrednu profesuru i prešao na Univerzitet u Kulu na kojem se i Radbruch našao jedan vek kasnije, takođe kao profesor prava.

te iste 1945. godine. Treći tekst *Zakonsko nepravo i nadzakonsko pravo* usledio je 1946. godine, a poslednji, neposredno pre smrti 1949. objavljen Radbruhov rad zvaao se *Pravda i milosrđe*.

Radovi *Pet minuta filozofije prava* i *Zakonsko nepravo i nadzakonsko pravo* su izrazito pravno-filozofskog, dok su tekstovi *Nove partije – novi duh* i *Pravda i milosrđe* pretežno političko-filozofskog karaktera. Utisak je i to, da su prva dva rada pisana s neokantovskih filozofskih pozicija, dok se druga dva rada približavaju njegovom, od školskog doba sticanom i usvajanom, protestantsko-hrišćanskom svetonazoru. (Svi ovi tekstovi pridodati su kao aneks njegovoj knjizi *Filozofija prava*). U ovim tekstovima iz perioda posle Drugog sv. rata, dakle, od 1945. do 1949, naročito u *Pet minuta filozofije prava* – Radbruh će po mišljenju nekih pravnih analitičara „eksplicitno insistirati na tezi da svako pravo – *da bi uopšte bilo pravo* – mora ovaplotiti jedan minimum pravde, koji prevazilazi puku činjenicu ozakonjenosti“ (Molnar 1996: 18).

Šta je sadržaj Radbruhovih *Pet minuta filozofije prava* objavljenih odmah nakon završetka Drugog sv. rata? U „prvom minutu“ Radbruh osporava bezrezervnu i bezgraničnu („slepu“) odanost (prema) pravnom pozitivizmu. Zapovest je zapovest – i to važi za vojnika. Zakon je zakon – i to važi za pravnika! Ali kad vojnik uvidi da je svrha zapovesti – zločin, „prestaje dužnost“ na poslušnost, prestaje pravo na poštovanje zapovesti. Slično je i kod pravnika. Kad pravnik misli da nema izuzetka u poštovanju pozitivnog prava i kad mu ponestaje osećaj za prirodno pravo, tada zločinački zakoni mogu postati važeći i oni će izjednačiti pravo i silu „po uverljivoj logici“ da samo tamo gde ima sile, tu može biti i „prava“ (Radbruh 1980: 265 /*Pet minuta filozofije prava*/).

„Drugi minut“ postavlja (pozitivno) pravo iz nerazumne u razumno, iz nakaradne u logičku ravan. Ne sme se razmišljati na način da „sve što koristi narodu predstavlja pravo“. Upravo suprotno: treba razmišljati tako da „samo ono što predstavlja pravo, koristi narodu“. Razlika između ova dva stanovišta je suštinska. U prvom slučaju, na primer, „samovolja, kršenje ugovora, protivpravnost, samo ako koriste narodu predstavljaju pravo“. To praktično znači da „ono što se nosiocu državne vlasti učini opštekorisnim“, da se bezrezervno podrži „svaka pomisao i svaka ćud despota“, da se donose „kazne bez zakona i presude“, itd. – dakle, da i takve nerazumne stvari mogu da predstavljaju, mogu da čine pravo. Na taj način

izjednačavanje prava i tobožnje koristi za narod, pretvara pravnu državu u državu nepravu. U drugom slučaju, kad „samo ono što predstavlja pravo, koristi narodu“, tada konverzija pravne države u državu nepravu nije izvodljiva (Isto).

„Treći minut“ određuje pravo kao volju (hotnju) za pravdom. Pravda, otuda, znači: „suditi ne vodeći računa o ličnosti, meriti sve istim merilom“. Pravda, shodno tome, počiva u *poopštivosti* prava – u istoj (jednakoj) primeni prava na sve pod istim uslovima. Kada se upotrebljavaju različiti aršini pravde i prava – kada za „ubijanje političkih neistomišljenika“ ili za „ubijanje ljudi neke druge rase“ nema volje za izvršavanjem pravde, a za iste ili slične postupke se prema političkom protivniku primenjuju drakonske i nepravedne kazne – tada nema ni prava ni pravde. „Kad zakoni svesno opovrgavaju volju za pravdom [...] onda ti zakoni nemaju važenje [...] onda i pravnici moraju naći hrabrosti da im poreknu karakter prava“. I gde se „bez razlike“ ne vrši pravda – neće postojati ni svet /*Fiat justitia et pereat mundus*/ (Radbruch 1980: 266).

„Četvrti minut“ u dopuni sa *Zakonskim nepravom i nadzakonskim pravom* stepenuje pravne vrednosti kroz povezanost legislativne i protestantske opcije pravednosti. Pravda je najviša pravna vrednost. Nakon pravde, sledi pravna sigurnost koja „zauzima neko čudno mesto između svrsishodnosti i pravde“. Tamo gde nastaje sukob između pravne sigurnosti i pravde, između zakona koji se sadržinski može pobijati, ali koji je pozitivan, i između pravednog prava koje nije dobilo ni pravnu formu, doista postoji sukob pravde sa samom sobom, postoji „sukob između prividne i stvarne pravde“. Taj konflikt dobro izražava i Jevanđelje kroz kontradiktornosti naredbi. Jedna naredba kaže: „Pokoravajte se vlasti koja ima moć nad vama“, a druga, dijametralno suprotna naredba, upućuje da „Boga treba više slušati nego čoveka“. Taj sukob između pravde i pravne sigurnosti mogao bi se rešiti tako da pozitivno pravo ima prednost i kad je sadržinski nepravedno i nesvrsishodno, osim u slučaju kad pozitivni zakon u toliko nepodnošljivoj meri protivureči pravdi, da zakon kao „neispravno pravo“ mora odsupiti pred pravdom. Veoma je teško „načelno“ povući oštru granicu između slučajeva „zakonskog nepravda“ i „zakona koji važe uprkos neispravne sadržine“. Ali sasvim „konkretno“ ta granica se može odrediti „kad se jednakost, koja čini jezgro pravde, prilikom donošenja propisa pozitivnog prava svesno osporava. U tom konkretnom slučaju „zakon nije samo neispravno pravo već on uopšte nema pravnu prirodu“ (Radbruch 1980: 266-7, 288-9,

*/Pet minuta filozofije prava/Zakonsko nepravo i nadzakonsko pravo/)*⁸.

„Peti minut“ potvrđuje da su /prirodno/pravna načela „jača od svakog pravnog propisa“. Zakon koji je suprotan tim načelima ne može da važi! Ta načela – kaže Radbruch – nazivamo prirodno pravo ili umno pravo.

Šta daje „ubedljivost“ prirodnim ili umnom pravu? Zbog čega treba primeniti prirodno pravo kad kapaciteti pravednosti pozitivnog prava ponestanu ili su očigledno nedovoljni? Odgovor je sledeći: prirodno pravo ima trajnu čvrstinu i snagu koja nastaje na tekovinama civilizacijske kulture prava i na „dalekosežnoj saglasnosti mišljenja“ ljudi o stvarnim demokratskim i političkim vrednostima (Habeas Corpus Act, 1679; Deklaracija o nezavisnosti, 1776; Deklaracija o pravima čoveka i građanina, 1789; Bil o pravima, 1787; itd.). Samo „namerna skepsa“ može imati nedoumice u pogledu održivosti prirodnog prava (Radbruch 1980: 267).

Upravo na ovom „petom minutu“ filozofije prava Radbruch je prevladava „rigidnu privlačnost“ pozitivizma i oslanja se na „objektivno postojane temelje“ prirodnog prava.

Zbog čega Radbruch to čini u svojim posleratnim pravno-filozofskim razmišljanjima?

Prvo, Radbruch zna da je ideja prirodnog prava neobično jaka i privlačna, da je postojana u pravnoj misli, nauci i praksi gotovo dvadeset i pet vekova, da je ta ideja starija od mnogih religija i da je sama neke vrste pravne religije. Ideja prirodnog prava bila je žestoko napadana i osporavana, uz nju se vezuju razne kontroverze, ali njena održivost (i sada) je ipak neosporna. I pored povremenih potiskivanja ideja jusnaturalizma ona se uvek vraća u pravni i društveni život kroz pokrete „neojusnaturalizma“.

Drugo, ideja prirodnog prava, naročito od vremena političke Moderne i racionalnog jusnaturalizma ima snažan uticaj na revolucionarna politička zbivanja poslednja tri veka. Gotovo bi se moglo reći da je prirodno-pravna ideja bila više korišćena kao politička doktrina nego kao pravna koncepcija.

8 Čini se da je ovaj „četvrti minut“ podstakao razmišljanja da se u Radbruchovoj filozofskoj konstrukciji mogu uočiti tri tipa prava: „pravedno pravo“, „podnošljivo nepravedno pravo“ i „nepodnošljivo nepravedno pravo“ (koje se može smatrati „zakonskim nepravom“). Nije isključeno da se može govoriti i o četvrtom tipu prava, tj. pozitivnih zakona kada normotvorac „svesno ide na diskriminaciju ljudi (tj. norma je direktno usmerena na stvaranje nejednakosti) i u tom slučaju ne nastaje nikakvo pravo već goli voluntarizam pošto, jer je svako pozitivno pravo po svom smislu određeno ne da služi samovolji već da služi pravdi (Molnar 1996: 33 i dalje).

Treće, tzv. “zakonski pozitivizam” i uopšte pozitivistički *mainstream* u XIX i prvoj polovini XX veka nije doveo u pitanje niti je degradirao ideju jusnaturalizma. Pozitivizam je pravo izvodio iz pravne kulture koja nastanak i prestanak prava vidi isključivo kroz odluke ljudi i države, mimo kojih odluka i bez čije volje prava nema i ne može biti. Pokazalo se, ipak, da kada je pozitivno pravo zapadalo u krizu, reafirmacija prirodnog prava održavala je život prava (pravni život) u funkciji. Pozitivizam nije uspeo u meri koliko se od njega očekivalo. Norma doneta od strane ljudi, i samim tim obeležena “relativizmom”, kulturom, mentalnim kapacitetom i dalekovidošću svojih tvoraca, nikada nije mogla postati neupitna. Uvek je ostajalo ostajalo pitanje da li je i koliko je – norma, zakon, pravo pravo – primerena stvarnom životu kojeg reguliše.

Najzad, pravna i društvena istorija poznaju mnoštvo primera kako je u vremenima krize i razočarenja u političke i zakonodavne prilike, prirodno pravo pružalo izlaz iz lavirinta u kome se čovek i zajednica mogu naći i inspirisalo normotvorca na reformski preobražaj zakonodavstva i prava.

Minuli XX vek je u poslednjim decenijama dotrajavanja, posebno u našim prilikama, živeo u opakoj groznici ignoracije prava, političke diktature i raspada sistema državnih – pravni, pravosudnih i političkih – institucija. U (ovoj) prvoj deceniji trećeg milenijuma prirodno pravo nalazi svoje (zaslužno) mesto i u nacionalnom i u međunarodnom pravu. Prisustvo prirodnopravnih principa, načela i vrednosti u međunarodnom pravu i radu međunarodnih sudova od posebne je važnosti. Veoma često, domaće (nacionalno) pravo nema dovoljne civilizacijske kapacitete da prevlada svoju ružnu političku prošlost i zakonodavnu praksu. Još uvek, u nacionalnom pravu nema snažnog skupa etičkih, praktičkih i empirijskih imperativa koji mogu da budu “izvor prava” i racionalna dopuna ili kompenzacija zakonodavnim i drugim pravnim propisima primerenih i prilagođenih zbilji.

S druge strane, međunarodno pravo od tog Radbruhovog vremena i njegovih “Pet minuta filozofije prava” daleko više i upornije vraća u svoje delovanje etos i pravdu. Pozitivistička koncepcija prema kojoj se može suditi jedino na osnovu propisanog pravila – “iz forme” prava pala je pred argumentom “suštine prava”, tj. da u tom slučaju lako može doći do kobne inverzije – da će žrtve ostati kažnjene a počinioci zločina pomilovani. Suštastvo prava i pravde neće tada imati smisla. Civilizovani svet ima “prirodnopravnu” potrebu i “nalog” da zločin kazni (jer: zločin

– je zločin, bio on propisan ili ne) i da zaštiti najveće vrednosti ljudske zajednice koje svojim značajem nadmašuju granice nacionalne jurisdikcije i legislative.

LITERATURA

Eser, A. (1989). Sto godina nemačkog krivičnog zakonodavstva. U: „*JRKK*” /*Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*/, Beograd, april-jun, 1989., vol. 27, br. 2., (37-55).

Faso, G. (2007). *Istorija filozofije prava*. Podgorica: CID, Univerzitet Mediteran; Beograd: Biograf.

Kubinjec, J. (2009). *Filozofija pravnih vrednosti*. Novi Sad: Advokatska komora Vojvodine.

Molnar, A. (1996). Radbruchova formula u Dreierovoj interpretaciji. U: ”*Pravni život*”, Beograd, br.12, tom IV, 1996, (35-48).

Radbruch, G. (1980). *Filozofija prava*. Beograd: Nolit.

Stepanov, R., Vukadinović, G. (2000). *Pravna misao XX veka*. Novi Sad: Futura.

Internet izvori:

http://de.wikipedia.org/wiki/Gustav_Radbruch

(poslednji put uređeno 5. dec. 2009. u 10:40h).

http://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Johann_Anselm_von_Feuerbach

(poslednji put uređeno 16. okt. 2009).

Radivoj Stepanov

RADBRUCH'S JUS-NATURALISTIC OVERCOMING OF LEGAL POSITIVISM

Summary

Germany legal thought gave in the twentieth century several names of world renown: Emil Lask, Hans Kelsen, Max Weber, Karl Schmidt, Niklas Luman, Arthur Kaufman, Ernst Eduard Hirsch and others. All they have left a significant mark in theory, sociology and philosophy of law. And they all had very distinctive, and - for historians of law - interesting,

personal biographies and destinies. Among such distinguished legal minds there is also Gustav Radbruch (G. Radbruch, Luebeck 1878 - Heidelberg 1949), who, after severe ruptures in his private and social life after Nazis came to power, made a complete turnaround in his philosophy of law with his famous legal-philosophical writing: “Five Minutes of Philosophy of Law” (1945). Radbruch meticulously questioned the rigid positivist principle that even “the most vicious and inhuman law should apply until it is in effective” and pleaded instead for jus-naturalistic principle of justice in a “supra-statutory law.”

Keywords: Gustav Radbruch, “Five Minutes of Philosophy of Law,” legal positivism, jus-naturalism law, justice.